

HANS PÖÖGELMANNI MAJANDUSLIKEST VAADETEST

A. Kõrna

Marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis on väljapaistval kohal Hans Pöögelmann (1875—1938) — eesti tööliikumise üks juhte 1905.—1907. a. ja 1917 a. Oktoobrirevolutsioonis, nõukogude võimu aktiivsemaid rajajaid Oktoobrirevolutsiooni järgsel perioodil Eestis.

Hans Pöögelmann oli mitte ainult revolutsionäär, poliitika- ja ühiskonnategelane, vaid ka viljakas ajakirjanik ja poeet. Olles omandanud majandusteadusliku hariduse, on ta avaldanud ka rohkearvulisi töid majandusteaduse valdkonnast.

Käesolevas artiklis peetaksegi silmas H. Pöögelmanni majanduslikke vaateid, tema osatähtsust marksistliku majandusõpetuse levitamisel ja populariseerimisel, eriti käesoleva sajandi esimesel aastakümnel, samuti ka kodanliku Eesti majanduse marksistlikul analüüsimisel ja hindamisel kodanliku diktatuuri perioodil Eestis.

H. Pöögelmann oli laialdaselt haritud marksist, kes põhjalikult tutvus marksistliku kirjandusega, marksismi-leninismi klassikute töödega. Tema marksistlike majanduslike vaadete kujunemine toimus 1905.—1907 a. revolutsiooni eelsel perioodil. Sel ajal kirjutatud majandusteaduslikud tööd, nagu «Majandusteaduse õpetus», peegeldavad autori marksistlike vaadete keerukat kujunemisprotsessi. Nende teoste mõningane analüüs antud artiklis ei pea silmas mitte ainult H. Pöögelmanni majanduslike vaadete arenemise selgitamise eesmärki, vaid heidab valgust ka marksistliku majandusõpetuse levimisele sel perioodil Eestis ning H. Pöögelmanni tähelepanuväärsele osale marksistliku majandusteooria populariseerimisel, selle viimisel eesti töörahva hulkadesse.

* * *

Käesoleva sajandi esimestel aastatel kujutas Eesti endast Vene sõjalis-feodaalse imperialismi tööstuslikult enam-vähem arenenud ääremaad, kus kapitalistlikule majandusele omased sisemised vastuolud olid äärmiselt teravad, tingituna eesti tööliiklasi majandusliku ekspluateerimise intensiivsusest, mida süvendas veelgi rahvuslik rõhumine ja ebavõrdsus. Kapitalismi põhilise vastuolu teravnemine Eesti majanduses väljendus üha hoogsamas

tootmise kontsentratsioonis, suurtootmise arengus. Niisugustes tehastes, nagu «Dvigatel», «Volta», Balti Puuvillamanufaktuur jt. töötas tuhandeid töölisi. Samal ajal koondus kapital suuremate tööstus-, kaubandus- ja finantsmagnaatide kätte. Tsentraliseeritud kapitali abinõud tööliste ekspluateerimise tugevdamiseks suuremate kasumite saamise eesmärgil põhjustasid klassivõitluse teravnemist. Kapitalistlike agraarsuhete valitsemine Eesti põllumajanduses tähendas kehv- ja kesktalurahva diferentseerumist, nende rohkearvulist majanduslikku laostumist, millega eesti külas oli tekkinud suur tööjõureserv linnas arenevale suurtööstusele. Agraarne ülerahvastus muutus tõsiseks probleemiks, mis paelus mitmesuguste klasside huve kaitsvate teoreetikute tähelepanu ja põhjustas rahulolematust tsarismi isevalitsusliku korraga, valitsevate majanduslike suhetega.

Kapitalistlik ekspluateerimine maal, põimudes läbi feodaalse ekspluateerimise jäänustega, teravdas stiihilist klassivõitlust ja sotsiaalseid vastuolusid külas. Üle poole Eesti külaelanikkonnast oli ilma maata.

Nendes majanduslikes ja sotsiaalsetes tingimustes küpses pind, millele teadusliku sotsialismi seemne langemine põhjustas kiiresti revolutsiooniliste võrsete sirgumist.

Juba möödunud sajandi viimastel aastatel tutvutakse illegaalses töölisringides marksistliku teooriaga. Tekib marksistlik ring intelligentsi hulgas (1893. a. üliõpilasring Tartu ülikoolis). 1899. a. tekkis marksistlik grupp Pärnus.¹ Demokraatliku intelligentsi esindajad õpivad tundma materialistliku maailmavaate aluseid. Kuid marksism ei olnud veel seotud töölisliikumisega, selle ülesande täitmisele asus 1902. a. loodud VSDTP Tallinna organisatsioon.

Nendes ajaloolistes tingimustes alustab avalikku kirjanduslikku tegevust Hans Pöögelmann.

Pöögelmann avaldas rea artikleid ajalehtedes «Sakala» ja «Olevik», esinedes andeka ja lootustandva ajakirjanikuna. Intensiivsem kirjanduslik tegevus algab alates 1899. aastast, mil ta siirdub tööle ajalehe «Postimees» juurde Tartusse. See oli eesti rahvusliku kodanluse nn. eduerakonna, kelle eesotsas oli J. Tõnisson, häälekandja.

Oma esimestes kirjanduslikes töödes orienteerib autor lugejat nende sotsiaalsete klassivastuolude mõistmisele, mis olid sel ajal välja kujunenud eesti külas ja linnas. Näiteks artiklis «Sõnakene töölistele» kirjeldab autor tööstustööliste viletsaid elu- ja töötingimusi vabrikutes. Ta paljastab kapitalistlikku ekspluateerimist, tõi küll, veel mitte teadusliku sotsialismi positsioonidelt. See oli stiihiline kapitalistliku majandussüsteemi pahede kriitika.

Selleks et leida teadusliku vastust sel ajal väga aktuaalsetele majanduselu küsimustele, otsustab Pöögelmann täiendada oma

¹ H. Moosberg, Võitlus VSDTP organisatsiooni loomise eest Eestis (aastad 1895—1904). «Eesti Kommunist» nr. 9, 1956, lk. 63.

teadmisi ja asub 1903. a. sügisel õppima Leipzigi kaubandusülikooli. Siin tutvub ta üksikasjaliselt kodanliku majandusteadusega üldse, eriti aga laialdaselt levinud saksa ajaloolise koolkonna majandusteadlaste (Kleinwächter, List, Hildebrand, Schmoller) vaadete ja teooriatega.

Valitsevate kodanlike majandusteooriatega tutvumine ei saanud rahuldada kriitiliselt mõtlevat Pöögelmanni. Saksa ajalooline koolkond ei lahendanud töörahva olukorra, kapitalistliku ekspluateerimise jms. probleeme. Majanduslikku ja sotsiaalset olukorda Pöögelmanni kodumaal iseloomustasid aga üha enam teravnevad majanduslikud ja sotsiaalsed vastuolud kodanluse ning töölisklassi vahel. Kõpsesid tingimused sotsiaalseks revolutsiooniks, millest oma majandusliku olukorra tõttu valmistus kõige aktiivsemalt osa võtma töölisklass nii linnas kui ka maal. Ka rahvusvaheline tööliikumine oli muutunud võimsaks ja sellele kõigele tuli vastust otsida sotsialistlikust kirjandusest.

Pöögelmann tutvub sotsialistliku majandusteadusliku ja poliitilise kirjandusega, uurib erilise tähelepanuga Marxi—Engelsi töid. Marksismi uurimine, põhjalik tutvumine selle teoreetiliste alustega muudab Pöögelmanni marksistliku teooria veendunud pooldajaks. Marksistlikus poliitilises ökonomias leiab Pöögelmann vastuse põletavaile päevaküsimustele oma kodumaal.

Oleks ebaõige arvata, nagu oleks Pöögelmann Leipzигis õppimisega otsekohe muutunud järjekindlaks marksistiks. Esialgu on Pöögelmanni majanduslikes vaadetes veel tunda saksa sotsiaaldemokraatia reformistlikku mõju (kuigi Pöögelmann ei läinud reformistlikku teed, vaid asus aktiivselt osa võtma 1905. a. revolutsioonilistest sündmustest); samuti esineb Pöögelmannil ka üksikutes majandusteoreetilistes küsimustes, nagu näeme allpool, veel võõraid seisukohti ja üksikuid vulgaarmajandusteaduse elemente. Kuid tähtsamates ja põhilistes poliitilistes küsimustes on Pöögelmann, pöördudes 1905. a. sügiseks tagasi Tallinna, marksistlikel positsioonidel ja asub energiliselt VSDTP Tallinna organisatsiooni revolutsioonilise tiiva ridadesse.

Leipzигis olles asub Pöögelmann kirjutama suuremat eestikeelset teost poliitilise ökonomia alal — «Majandusteaduse õpetus»², mis ilmus 1907 a. Peterburis ja oli marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis sel perioodil üheks põhjalikumaks teoseks, milles marksistliku majandusõpetuse propaganda põimub läbi autori isiklike subjektiivsete majanduslike vaadetega. Teoses käsitleb Pöögelmann kõige olulisemaid poliitilise ökonomia probleeme ja annab vastavalt ka lühiülevaate majandusõpetuste ajaloost nendes küsimustes. Peale Marxi tööde kasutab Pöögelmann teoses laialdaselt mitmete saksa kodanlike majandusteadlaste töid, kellele mõningaid seisukohti ta omaks võtab, kuid suurema osa aadressil avaldab ta tõsist kriitikat marksistlikelt positsioonidelt, mis-

² H. Pöögelmann, Majandusteaduse õpetus, Peterburi 1907.

tõttu teos oli selleaegsetes tingimustes Eestis kahtlematult olulise tähtsusega, seda enam, et raamatus kritiseeritakse ka sel ajal sagedamini eesti keeles ilmuma hakanud kodanlike majandusteadlaste töid. Tuleb silmas pidada, et teaduslik majanduslik mõte Eestis oli laiemates rahvahulkades suhteliselt nõrgalt arenenud. Tartu ülikoolis õppinud intelligents oli põhiliselt tuttav majandusõpetustega, kuid laiemate rahvahulkadeni need teadusalased teadmised ei jõudnud ja ettekujutus neist oli udune.

Teose esimeses osas, kus Pöögelmann iseloomustab poliitilise ökonomia põhimõisteid ja uurimisobjekti, esineb veel palju ebaselgust ja vulgaarmajandusteaduse elemente. Selliste põhimõistete, nagu «majandusliku tegevuse eesmärk ja stiimul», inimeste «tarvidused» ja «varad» seletamisel abstraherub autor tootmissuhete iseloomust ja konkreetsetest ajaloolistest tingimustest. Eemaldudes konkreetsest ajaloolisest olustikust ja tootmissuhete iseloomust satub ta ekslikele seisukohtadele. Nii näiteks toob ta majandusliku tegevuse stiimulina inimeste «omakasü», «ühiskonna tulu», milles väljenduvat iga indiviidi kui ühiskondliku olevuse «omakasü». Tegelikult sõltuvad majanduse iseloom ja stiimul valitsevatest tootmissuhetest. Tõsi, teisel, rääkides tootmise stiimulist, milleks ta peab inimestel oma vajaduste rahuldamist, väidab Pöögelmann juba, et pole mingisugust ühist «tarvidust» kapitalistlikus ühiskonnas, kus «tugevam seltskond» (s. o. klass) nõrgema töövilja omastab.

Hinnatav on aga Pöögelmanni poolt ühiskonna majanduse arengu protsessi iseloomustamine seaduspärase protsessina. Ta heidab kõrvale vaated, nagu areneks majandus «loomusunnil», «isevoolu», ja kinnitab, et majanduses kui kogunähtuses esineb «kord» (s. t. seaduspärasus). Seega lähtub autor õigetest alustest ja vaatamata mitmetele ebaselgetele poliitilise ökonomia kui teaduse definitsioonidele, nagu «majandus on korraldatud varade muretsemine» või «täpsemalt nimetatakse majanduseks inimeste plaanipärast tegevust endi vajaduste rahuldamiseks», peab ta siiski poliitilise ökonomia uurimisobjektiks majandusseadusi, majanduses esinevaid seaduspärasusi. Selline seisukoht on autoril võetud aluseks ka tähtsamate majanduslike kategooriate ja nähtuste analüüsimisel. Kuigi Pöögelmann oli lähedal poliitilise ökonomia marksistliku definitsiooni mõistmisele, segasid teda nähtavasti kodanliku poliitilise ökonomia kontseptsioonid, saksa majandusteadlaste-professorite õpetus, kelle loenguid ta Leipzigi ülikoolis oli kuulanud. Võrreldes aga sel ajal Eestis üldiselt levinud vaadete-ga antud küsimuses, tegi Pöögelmann suure sammu edasi. Eri-nevalt kodanlikest majandusteadlastest vaatleb ta majanduslikke kategooriaid enamasti ajalooliselt, nende kujunemise, arenemise ja hukkumise protsessis. Ta võtab aluseks marksistliku teesi, et ühiskonna majanduse arenemise võtit ei tule otsida mitte inim-peades, vaid tootmisviiside arenemises.

Pearõhk on teoses asetatud kapitalistliku majanduse analüüsimisele. Pöögelmann on kirglik kapitalismi paljastaja. Ta näitab, et kapitalismi aluseks, s. o. kapitalistlike tootmissuhete aluseks on tootmisvahendite eraomand. Viletsuse, hädade ja pahede põhjuseks peab ta eraomandit, mis tuleb autori arvates asendada ühiskondliku omandiga. Autor leiab, et kapitalism on paratamatu ajalooline arenemisaste, mida inimkond peab läbima, kuid niisama paratamatult viib ühiskonna areng sotsialismi.

Iseloomustades kapitalismi Venemaal, hüüab Pöögelmann: «Venemaad rõhub tagurline revolutsioonivastane vool ja kohutav tööpuudus sammub tal kaasas. Sajad tuhanded töölised kannatavad nälga; röövimised, näljasurm, enesetapmised on sagedad nähtused. Ja seda kõike rõhutakse töölisklassile tulega, tinaga ja rauaga peale ühe seltskonna-korra nimel, mille olusid ainuõigeks ja pühaks nimetatakse, mida ajaloos jäädavaks peetakse!»³

Teoses käsitletud tähtsamad probleemid: väärtusteooria, kapitalistliku tootmisprotsessi kaksikiseloome — tööprotsess ja väärtuse kasvu protsess — on esitatud marksistlikult. Sellega andis Pöögelmann suure panuse eestikeelsesesse majandusteaduslikku kirjandusse ja aitas kaasa Eesti töölisklassi marksistlike majandusteaduslike vaadete kujundamisele.

Teoses esitatakse marksistliku väärtusteooria alused ja kaitsakse neid vulgaarmajandusteadlaste rünnakute eest. Peatükis «Varade valmistamine» näitab autor, et materiaalsete hüvede loojaks on töö. Töök nimetab ta inimese jõu kulu füsioloogilises mõttes, mille eesmärgiks on tarbeesemete valmistamine, vahetamine ja tarbimine. Selle definitsiooni kohaselt võib muidugi kõiki ühiskonna liikmeid lugeda töötajateks, sest vahetamine kui kaupmeeste tegevusala, söömine kui tarbimine jne. osutuvad autori järgi tööks. Antud definitsioon näitab Pöögelmanni mitte veel küllaldast teoreetilist (marksistlikku) ettevalmistust.

Autor on seisukohal, et väärtuse loob inimtöö. Polemiseerides nendega, kes peavad loodust ainsaks rikkuse allikaks, väidab autor: «... kätte ei muretse loodus inimesele midagi; see talitus jääb inimese enese hooleks.»⁴ Eelnevalt osutab ta sellele, et loodus on inimtöö vajalikuks tingimuseks. Teravalt kritiseerib autor vulgaarse koolkonna üht tähtsamat majandusteadlast Say'd, kes pidas väärtuse loojateks tööd, kapitali ja maad. Pöögelmann nimetab niisugust vaadet «meeletuks».

Samuti kummutab autor mahajäänud tööliste hulgas kodanlike majandusteadlaste poolt levitatud vaateid, nagu looksid väärtust, materiaalseid hüvesid masinad. Teoses näidatakse, et «ilma inimtööta ei ole nad midagi. Nad on ise inimtöö saadused». Pöögelmann kritiseerib marksistlikelt seisukohtadelt Smith'i, Ricardo, Rodbertuse ja Böhm-Bawerck'i vaateid väärtuse küsimuses.

³ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 27.

⁴ Sealsamas, lk. 82.

Kauba olemuse, ta omaduste — tarbimisväärtuse ja väärtuse analüüsi osas on Pöögelmann põhiliselt Marxi õpetuse positsioonil.

Neis tingimustes, milles ilmus «Majandusteaduse õpetus», oli raamatul suur tähtsus mitte ainult intelligentidele, vaid ka laialdastele töölisringkondadele, sest esmakordselt andis Pöögelmann eesti keeles tööliste käsutusse Marxi lisaväärtuse teooria, võimaldas töölistel jõuda teoreetilisele arusaamisele kapitalistliku ekspuaterimise olemusest, kapitalistliku tootmisviisi põhilisest eesmärgist, kapitalistide rikastumise tõelistest teedest ja vahenditest. Pöögelmann andis eesti lugejale ülevaate Marxi õpetusest kapitali kohta.

Kapitali ja lisaväärtuse teooriale pühendatud osas ründab ta ägedalt «kodanluse advokaate», nagu ta nimetab kodanlike majandusteadlasi, kes seletavad nii kapitali esialgset akumulatsiooni kui ka kapitalistlikku akumulatsiooni kokkuhoidlikkusega. «Pettus ja vägivald — need kaks on kapitali hälli ääres seisnud, need mõlemad kosutavad ja kasvatavad teda tänapäevani edasi,»⁵ vastab neile Pöögelmann.

Pöögelmann analüüsib mitmesuguste majandusteaduslike koolkondade kapitaliteooriaid, näidates merkantilistide ja füsiokraatide vaadete ajaloolist piiratust; energiliselt polemiseerib ta vulgaarse koolkonna esindaja Say'ga, sest viimase vaated olid laialdaselt levinud ka eesti kodanluse ringkondades. Tsiteerides Say'd, kes pidas kapitaliks kõike, mis on inimesele kasulik, ja sissetulekuks seda, mida inimene välja ei anna, ütleb Pöögelmann: «Seda-mööda oleks kõige suurem sissetulek — paljasjalgsetel, sest et nemad kõige vähem välja annavad. Niikaugele võivad isegi ... teadusmehed oma mõttekäigus minna.»⁶ Saksa ajaloolise koolkonna majandusteadlastest kritiseerib ta Wagnerit ja Kleinwächterit, kes pidasid kapitaliks tööriistu. Pöögelmann vastab neile Kautsky sõnadega, et kivi, millega ahv pähkli katki lööb, oleks siis ka kapital. Ta tunnistab veendunult õigeks Marxi definitsiooni: «Kapital on seega väärtus, mis selleks tegevusse on pandud, et ta lisaväärtust kaasa tooks.»⁷

Piirdumata ainult definitsiooni esitamisega iseloomustab autor üksikasjaliselt lisaväärtuse tootmise protsessi. Lisaväärtus saab tekkida siis, kui tööjõud on kaup. Nagu autor näitab, sünnib see «... kui ta (s. o. tööline — A. K.) oma tööjõu üle ise peremees on ... ja ... kui tal kõik puudub, mis oma tööjõu iseseisvalt tarvitamiseks vaja läheb».⁸ Analüüsides tööjõu kui kauba kujunemist näitab autor, et rohkearvuliste väiketootjate olemasolu, s. o. niisuguse tööjõu olemasolu, kes on varustatud maalapikesega, takistab Venemaal kapitalistliku suurtööstuse arenemist. Kuid autor

⁵ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 162.

⁶ Sealsamas, lk. 141.

⁷ Sealsamas, lk. 153.

⁸ Sealsamas, lk. 155.

on kindel selles, et aegamööda tõrjub kapitalistlik suurtööstus välja väiketööstuse ja käsitöö.

Kapitalistlikus tootmisprotsessis, kus tööjõud tootlikult funktsioneerib, luuakse tööliste poolt suurem väärtus, kui on tööjõu väärtus, ja tekkiv lisaväärtus ongi kapitalistide rikastumise allikas. Kohati Pöögelmann eksleb, olles arvamusel, et kui kapitalist tasuks töölistele tööjõu väärtuse täielikult, siis kapitalist lisaväärtust ei saaks. Teisal, iseloomustades püsiv- ja muutuvkapitali, teeb ta siiski vahet tööjõu väärtuse ja tööjõu poolt loodava väärtuse vahel, sest viimane on suurem, sisaldades peale tööjõu väärtuse veel lisaväärtust.

Esitades niisiis marksistliku lisaväärtuse teooria ja selgitades kapitali olemuse, teeb Pöögelmann järelduse, et kapitalistlik majandussüsteem põhineb palgatööliste ekspluateerimisel. Kuigi tööline on juriidiliselt vaba isik, sõlmides kapitalistiga oma tööjõu müümise kohta lepingu kui vaba, võrdne kaubaomanik, on see «vabadus» näiline. «Sellel vabadusel on aga ka teine külg,» ütleb Pöögelmann, «nälg, mis nimetatud vabaduse nulliks teeb.»⁹ Kapitalistlik distsipliin on näljadistsipliin. Kapitalismi arenemine teravdab antagonistlikku vastuolu töö ja kapitali vahel, proletariaadi ja kodanluse vahel. Seda vastuolu saab likvideerida vaid proletariaadi poolt poliitilise võimu kättevõitmisega, eraomandusliku tootmisviisi asendamisega ühiskondlikuga — niisugusele järeldusele jõuab teose autor.

Suure tähtsusega osaks oli teoses, eriti selle ilmumise aja tingimustes, Marxi poolt avastatud kapitali akumulatsiooni üldise seaduse esitamine. Pöögelmann ei piirdu siin lihtsalt seaduse marksistliku formuleeringu esitamisega, vaid illustreerib selle seaduse toimet faktilise materjaliga. Mitmete arenenumate kapitalistlike maade ja mahajäänud Venemaa ning Eesti kui Vene impeeriumi ääremaa tööliste olukorrast toob ta rohkearvulisi näiteid tööliste keskmise eluea lühenemise, töö intensiivsuse ja tööaja pikkuse kohta, professionaalsete haiguste ja tööõnnetuste kohta. Iseloomustades mitmesugustes kapitalistlikes maades tööliklassi olukorda teeb Pöögelmann järelduse, et vaesus, viletsus ja tööpuudus ei ole mitte lokaalsed nähtused, vaid üldised.

Palga küsimuses on Pöögelmann veendunudult Marxi õpetuse pooldaja. Palgaks loeb ta väärtusesummat, mis tasutakse tööjõu eest, kuid mis näib töötasuna. Tööl aga, väidab autor, ei ole väärtust. Väärtus on tööjõul. Analüüsinud palga vorme ja nende mõju tööliklassi elamistingimustele konkreetsete näidete varal (näit. «Dvigateli» tehases), astub Pöögelmann välja nende kodanlike majandusteadlaste vastu, kes püüavad ilustada palgaolusid ja näidata tööliste heaolu tõusu.

Vihaselt ründab ta ka Eesti kodanlikke ja väikekodanlikke ringkondi «Postimehest» «Päevaleheni», kes propageerisid intensiiv-

⁹ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 177.

selt töötajate hulgas teesi, nagu tõuseks tööliste palk koos kapitalistide kasumite suurenemisega. Analüüsides töölis perekonna büdžetti näitab Pöögelmann, et Tallinnas 5-liikmelise töölis perekonna tegelikud minimaalsed väljaminekud toiduks, riietuseks ja minimaalseteks kultuurilisteks vajadusteks moodustasid aastas 546,89 rbl. Kvalifitseeritud tööline ei suutnud seega palga arvel kindlustada perekonna isegi kõige minimaalsemate vajaduste rahuldamist.

Pöögelmann tõestab, et proletariaat vaesub nii absoluutselt kui ka relatiivselt. Ta näitab, et tööliste olukord teiste «seltskonna» klassidega võrreldes on halvemaks muutunud, sest tööjõu kulutus kapitalismis on tunduvalt suurem, selle rahuldamise aste varasemate aegadega võrreldes aga tõusnud ei ole. Tööliste olukorra parandamine on saavutatav vaid tööliklassi revolutsioonilise võitlusega, sest kapitalistid, juhindudes lisaväärtuse suurendamise eesmärgist, tugevdavad järjest kapitalistlikku ekspluateerimist, millega koos halveneb ka tööliste materiaalne olukord. Pöögelmann märgib, et kapitalistide eesmärgiks on saada järjest suuremat lisaväärtust ja selle saavutamiseks ei vali nad vahendeid. Ekspluateerimine muutub üha tugevamaks. Kodanluse kaitsekõnedele kapitalistide humaansusest ja heasüdamlikkusest vastab ta: «Või näitavad need kümned ja sajad tuhanded, kes niisuguste päratute avalikkude tööde juures, nagu Suetsi kaanali kaevamine... surma, purustatud ja vigastatud saivad või haigustesse lõppesivad — inimsust?»¹⁰ Ja edasi «... ainult inimesed, kes kas kinniste silmadega elu peale vaatavad või variserlikult vagatsevad, võivad kapitalismust ja kristlikku meelt ühendada.»¹¹

Terava kriitika osaliseks saab Pöögelmanni teoses proletariaadi vaesumise küsimuses T. R. Malthus — inglise vulgaarmajandusteaduse üks kõige jultunumaid tegelasi. Peatudes Malthuse teesil, et loodus on valmis seadnud suure söögilaua, mille taga aga kõikidele ei jätku kohta ja et seetõttu juba loodus ise on inimesi ilma jätnud äraelamise võimalustest ning, nagu Malthus küüniliselt kirjutab, loodus käsib neil lahkuda siit maisest elust ja viib täide oma otsuse, paljastab Pöögelmann Malthuse püüdeid õigustada nii puudust, nälga ja viletsust tööliklassil kui ka kapitalistide rikkust ning jõukust. Pöögelmann vastab Malthusele: «Missugune lapsikus. Kõik need, kes seda oma külluses ja rohkuses õigeks peavad, jääksivad oma «loodusega» igal sammul nälga, kui teised nende jaoks tööd ei teeks.»¹² Malthuse moraali nimetab Pöögelmann «täiskõhuliste moraaliks näljaste vastu».

Pöögelmann käsitleb tööpuuduse põhjusi kapitalistlikus ühiskonnas marksistlikult. Ta näitab, kuidas ja millistest allikatest

¹⁰ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 384—385.

¹¹ Sealsamas, lk. 395.

¹² Sealsamas, lk. 402.

tekib töötute tööstuslik reservarmee. Konkreetsete näidetega iseloomustab ta tööliste olukorda tööpuuduse ja kriiside tingimustes. Selgitades voolavat ülerahvastusvormi näitab Pöögelmann, et selle suurus oleneb kapitalismi «lainetetaolisest liikumisest», s. o. arenemise tsüklilisest iseloomust. Tööpuuduse likvideerimine, tööliste olukorra parandamine on ainult siis võimalik, «kui majandusline edu töölisteklassi nii tugevaks on kasvatanud, et see ka poliitikalise võimu oma kätte jõuab võtta ja siis niihästi majanduslises elus kui ka selle peal asuvas õiguslises korras, need kitsendused, mis teda ja üleüldist edenemist kammitsas hoiavad, kõrvale heidab».¹³

Sellise lootusega lõpetab Pöögelmann oma raamatu.

«Majandusteaduse õpetus» põhiliselt marksistliku teosena on märkimisväärse tähtsusega selleaegsetes majandusliku mõtte arengu tingimustes Eestis. Teoses on lühidalt iseloomustatud majandusliku mõtte ajalugu, alates orjandusliku korra majanduslikest vaadetest ja lõpetades teadusliku sotsialismi, marksistliku majandusõpetuse esitamisega.

Kuigi teost võib põhiliselt lugeda marksistlikuks, nähtub siiski, et autoril enesel pole rida küsimusi selged ja mõningates küsimustes on ta veel otsija, ekseldes kohati saksa ajaloolise koolkonna majandusteadlaste vaadete küüsis.

1905.—1907 a. revolutsiooni põhiküsimuseks oli Eestis agrar-küsimus. Eesti revolutsiooniline sotsiaaldemokraatia pidi seepärast pöörama erilist tähelepanu talurahva majandusliku olukorra küsimustele ja välja töötama programmi maaküsimuse lahendamiseks revolutsioonilisel teel. H. Pöögelmann pühendab rea artikleid, mis avaldati «Teatajas» 1905. a. ja hiljem ka iseseisva raamatuna pealkirjaga «Majandusteaduslised kirjad põllumeestele», põllumajanduses valitseva olukorra marksistlikuks analüüsiks.

Pöögelmann otsib talurahva raske majandusliku seisundi põhjusi mitte ikaldusaastates, nagu seda tegi ametlik arvamus, vaid näeb neid põhjusi palju sügavamal, agrar-kriisis, mis oli küpsenud pikema aja vältel. Autor näitab, et Venemaal ei kujunenud kapitalistlikud suhted põllumajanduses nii radikaalselt kui näiteks Prantsusmaal. Venemaal sai talurahvas vabaks vaid isiklikult, ilma maata, pärisorjus asendus teorjuse või ostuvõla koormusega. Kapitalismi pikaldane arenemine, tööstuse mahajäämus muutsid talurahva olukorra eriti raskeks.

Pöögelmann esitab «Kirjades» kapitalistlike agrar-suhete ja rendi marksistliku teooria alused. Absoluutsest rendist rääkides põhjendab ta maa eraomandi natsionaliseerimist, sest see tähendaks absoluutse rendi kaotamist ja likvideeriks maaomanikud, kelle kohta ta ütleb: «see inimene, kes õigusliselt ennast veel

¹³ H. Pöögelmann, op. cit., lk. 459.

maaomanikuks nimetab, täiesti ülearuseks liikmeks põllumajanduses on saanud, vahest koguni koormavaks liikmeks.»¹⁴

Uurides Eesti põllumajanduses valitsevat olukorda leiab Pöögelmann, et «maa eraomand ja sellest tulenev absoluutne rent põhjustavadki praeguse põllumajanduslike kitsikuse».¹⁵ «Oleks maa seltskonna üleüldine omandus, siis oleksivad põllupidajad sellest koormast vabad.»¹⁶ Tehnika kasutamine rendimajapidamises on takistatud ja see pidurdab loomulikult põllumajandusliku tootmise arenemist üldse. Raske oli Eesti põllumajanduses põllutöölise olukord. Pöögelmann esitab «Postimehe» juhusliku ülestunnistuse, et «teenija seisukord maal ei ole pärisorjast kuigi kaugel» ja selgitab, et ka suurtalunike püüded nn. kodusoetamise ettekaändel põllutöölisele maalapikesi anda ei paranda põllutöölise olukorda, vaid on lihtsalt suurtalunikele odava tööjõu kindlustamise üheks viisiks.

Pöögelmann annab mõista, et talupoegade võlakoormus seisneb peamiselt maa ostuvõlas ja et see on majandust koormav ning täiesti ülearune ja tuleks seepärast annulleerida.

«Kirjades» puudutab Pöögelmann ka linna ja maa vastuolu ning väike- ja suurtootmise küsimusi, samuti kritiseerib ta teravalt eesti kodanluse poolt levitatavat väiketalumajapidamise püsivuse teooriat.

«Kirjadel» oli 1905. a. revolutsiooni perioodil suur tähtsus eesti töötava talurahva teadlikkuse tõstmisel ja klassivõitluse ülesannete ning põllumajanduse arenguperspektiivide marksistliku valgustamise osas, aga samuti ka revolutsioonilise sotsiaaldemokraatia programmi teoreetilisel põhjendamisel talurahva ja maa küsimuses.

1905. a. detsembriülestõusu lüüasaamise järel algas revolutsiooni järkjärguline taandumine. Juba detsembri lõpupoole hakkasid Eestis möllama karistussalgad. Kuid ka revolutsiooni taandumise olukorras jätkab Pöögelmann aktiivselt rahvahulkade revolutsioonilist kasvatamist, paljastab eesti kodanluse sõnakuulelikku poliitikat tsaarivõimude suhtes, mõistab hukka revolutsiooni ajutised kaasajooksikud.

1906. a. tegutseb Pöögelmann aktiivselt revolutsioonilise ajalehe «Hommik» veergudel, avaldades rea artikleid ka majandusteaduslikes küsimustes. Peamine tähelepanu on suunatud siin kodanliku «Postimehe» propaganda kummutamisele, kes pidevalt propageeris vaadet, et talurahvas on ühtne mass ja luges eesti töötavate põllupidajate hulka ka hallparunid ja kulakud. Pöögelmann iseloomustab reas artiklis kapitalistlikku ekspluateerimist eesti külas.

¹⁴ H. Pöögelmann, Majandusteaduslised kirjad põllumeestele, Tallinn 1905, lk. 21.

¹⁵ Sealsamas, lk. 23.

¹⁶ Sealsamas, lk. 39.

Tsaarivõimude reaktsiooni ja repressioonide tingimustes muutus avalik revolutsiooniline töö võimatuks. Ajaleht «Hommik» suleti. Pöögelmann on sunnitud end varjama, mistõttu ta siirdus Peterburi, sealt edasi Soome, Pariisi ja Londoni. Seda reisi kasutab ta ühtlasi oma hariduse täiendamiseks. 1909. aastaks on Pöögelmann juba tagasi Tallinnas. Ta on kindlas usus rahva revolutsioonilisse jõusse ja on veendunud revolutsiooni võidus tulevikus.

1. mail 1909. a. tabatakse Pöögelmann ja saadetakse Narõmi asumisele. 1911. a. sügisel õnnestub tal sealt pääseda USA-sse, kus ta jätkab revolutsioonilist tegevust ajalehe «Uus Ilm» toimetajana.

Ameerika tegevusperioodil, mis kestis 1917. aastani, avaldab Pöögelmann kirjutisi rea majandusteaduslike küsimuste kohta ajalehes «Uus Ilm» Ameerika Ühendriikides ja «Kiire» veergudel Eestis.

Pöögelmann iseloomustab Ameerika imperialismi, näitab eestlaste olukorda Ühendriikides. Ajaleht valgustab pidevalt streigiliikumist ja tööpuudust, aga samuti ka tööliselu küsimusi Ameerika Ühendriikides. 1912. a. avaldab Pöögelmann näiteks seeria artikleid «Ameerika paradiis», kus ta paljastab ameerika elulaadi, näitab tööliste rasket majanduslikku olukorda.

Ameerikas olles kogub Pöögelmann andmeid eesti farmerite olukorra kohta Ameerika Ühendriikides ja avaldab hiljem nende põhjal USA agraaroludest rea kirjutisi, milles ta marksistlikult käsitleb kapitalistlike agraarsuhteid, kapitali kontsentratsiooni ja tsentralisatsiooni seadusi põllumajanduses.

Pärast Veebruarirevolutsiooni võitu 1917. aastal pöördub Pöögelmann tagasi Eestisse. Ta võtab aktiivselt osa Oktoobrirevolutsioonist ja nõukogude võimu kehtestamisest Eestis. Pöögelmann oli Eestimaa Töölise, Talurahva ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täidesaatva Komitee liige, hiljem Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsuse juhataja. Sel perioodil teeb Pöögelmann suurt organisatsioonilist tööd. Ühtlasi avaldab ta rea brošüüre ja artikleid, milles iseloomustab neid murrangulisi muudatusi, mida Oktoobrirevolutsioon eesti töörahvale kaasa tõi. Sellistes brošüürides, nagu «Mõned põhijooned majanduselu korraldamiseks Eesti töörahva nõukogude vabariigis», «Ühtlane elamisraha üks kommunismi nurgakividest» ja «Ääremärkused VKP programmi juure» visandab Pöögelmann konkreetse kava nõukogude võimu abinõudest majanduselu ümberkorraldamiseks Eesti Nõukogude Vabariigis. Kuid nendes brošüürides, nagu ka organisatsioonilises töös, Eesti Tööraha Kommuuni majanduspoliitikas, tegi Pöögelmann rea vigu. Ta ei saanud aru väiketootja kaksikiseloost, ta liialdas majanduse juhtimise tsentraliseerimisega. Tööjõu kui kauba kategooria kadumisest sotsialismi tingimustes, kuna tööline ja tootmisvahendid ei ole eraldatud ja tööline ei saa endale müüa oma

tööjõudu, järeldab Pöögelmann, et sotsialismis ei saa esineda ka palka. Palga asendab ta «elamisrahaga». Mis siis määrab elamisraha? Ta vastab, et iga inimese tarbed. Kuivõrd need aga ole-
vat enam-vähem ühesugused, siis tuleb määrata kõigile töötajatele ühtlane elamisraha. Sellest ekslikust seisukohast lähtudes antigi Eesti Tööraha Kommuuni dekreet 23. detsembrist 1918. a., millega kõigile nõukogude asutuste ja natsionaliseeritud ettevõtete töötajatele määrati «ühtlane elamisraha» — 500 rubla kuus, tehes erandi neile vastutavatele töötajatele, kel on piiramata tööaeg ja seetõttu suuremad tarbed, ja alaealistele, kelle vajadused on väiksemad.

Selline seisukoht ei arvestanud, et sotsialism põhineb töötajate materiaalsel huvitatusel, kusjuures jaotamisprintsipi saab olla vaid «igauhelt tema võimete järgi, igauhele tema töö, s. o. töö hulga ja kvaliteedi järgi».

Eesti kodanlusel läks korda välismaiste imperialistide abiga tööraha revolutsioonilist liikumist maha suruda ja kehtestada oma diktatuur. Neis tingimustes jätkas Pöögelmann võitlust nõukogude võimu eest. Nõukogude Liidus töötas ta pidevalt edasi Eesti majandusliku ja poliitilise elu marksistlikul valgustamisel. 1920. a. õpetas Pöögelmann poliitilist ökonoomiat Eesti Tööraha Kommuuni Ülikoolis. 1925. a. alates töötas ta Lääne Rahvaste Kommunistlikus Ülikoolis ning hiljem professorina A. Herzeni nimelises Pedagoogilises Instituudis. Mõnda aega töötas ta Kommunistliku Akadeemia Majanduse Instituudis. Pöögelmann tegi suure töö marksismi-leninismi klassikute tõlkimisel eesti keelde. Tema tõlkes ilmusid 1918. a. «Kommunistlik manifest», 1920. a. Lenini töö «K. Marx», 1923. a. Lenini teos «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium», 1935. a. Engelsi «Perekonna, eraomandi ja riigi tekkimine». Pöögelmann tõlkis ka K. Kautsky teose «Karl Marxi majanduslikud õpetused». H. Pöögelmann oli rea ajakirjade ja ajalehtede toimetaja. Nii toimetas ta ajakirja «Klassivõitlus», ajalehte «Edasi» ja «Torgovo-Promõšlennõi kurjer», kus ta perioodiliselt avaldas artikleid kodanliku Eesti majanduse marksistliku kriitikaga.

Ajakirjas «Klassivõitlus» 1920. a. avaldatud artiklis «Pärast sõda» käsitleb Pöögelmann kodanliku Eesti majandusliku olukorda pärast Tartu rahu sõlmimist. Eesti majandus elas üle kriisi. Korda tehaseid ja vabrikuid suleti, töölisi vallandati. Tööpuudus oli massiline. Töötajate materiaalne olukord oli masendav. Tarbeesemete ja toiduainete hinnad tõusid pidevalt, õitses spekulatsioon. Pöögelmann näitas, et niisugused pahed on kapitalistlikule majandussüsteemile omased nähtused. Eesti kodanluse ja välismaiste imperialistide poliitika Eestis süvendas veelgi majanduskriisi ja raskendas töötajate majanduslikku olukorda.

Reas artiklites vastandab Pöögelmann antagonistlikes vastuoludes siplevale kapitalistlikule majandussüsteemile sotsialist-

liku majanduse ülesehitamise edusamme noores Nõukogude riigis. 1920. a. avaldatud artiklis «Revolutsiooni majanduslikud tagatised» iseloomustab Pöögelmann vastandlikult imperialistlike riikide tarvnevatele sisemistele majanduslikele vastuoludele, kriisile jne. revolutsioonijärgse Nõukogude Venemaa majandusliku ülesehitustöö edusamme ja perspektiive.

Ulatuslikumates artiklites, nagu «Kriis, nõiarang ja fascism Eestis»¹⁷, «Stabilisatsiooni lõpp ja majanduskriis Eestis»¹⁸ analüüsib Pöögelmann kodanliku Eesti põllumajanduses ja tööstuses valitsenud kriisi. 1929.—1933. a. majanduskriis hõlmas kogu kapitalistliku maailma, sealhulgas ka kodanliku Eesti majandust. Kapitalismi üldkriisi olukorras, kus kapitalismiga kõrvuti eksisteerib üheaegselt sotsialistlik ühiskondlik-majanduslik süsteem, on kapitalismi vastuolud enneolematult teravad. Kriis oli seepärast eriti purustava ja pikaajalise iseloomuga. Ka kapitalistlikus Eestis oli kriis pikaajaline ja mõjus laostavalt Eesti majandusele, töörahva materiaalsele olukorrale. Tööstus- ja agraarkriis põimusid teineteisega läbi.

Põhjalikuma analüüsi kapitalistliku majanduse arengule Eesti kodanliku diktatuuri tingimustes ja eriti 1929.—1933. a. kriisiperioodil annab Pöögelmann ulatuslikumas eraldi ilmunud töös «Majanduskriis Eestis»¹⁹ Mainitud teoses, iseloomustades Eesti majandusliku arenemise iseärasusi, näitab Pöögelmann, et revolutsioonieelne Eesti oli majanduslikult väga tihedasti seotud Vene imperialismiga, kuulus koostisosana sellesse ja etendas seejuures tähtsat osa tsaari-Venemaa majanduslikes suhetes lääneriiki-dega.

Pärast Tartu rahu, eraldumisega Nõukogude Venemaast, jäi Eesti tööstus äärmiselt ebasoodsasse olukorda. Ta kaotas laialdase turu ja toorainete (metall, vill, mets jne.) baasi. Kodanliku Eesti majandus sattus sõltuvusse välismaisest kapitalist. Kapitalistide kasumiahnus, tunduva osa kapitali suundumine spekulatsioonile ja kaubanduse sfääri, tootmise ebakindlus, isolatsioon Vene turust — kõik see muutis Eesti majanduse ebakindlaks. Kuigi pärast 1924. a. Eesti majandus stabiliseerus, juba 1927/28. a. lõpuks see äärmiselt ebakindel stabilisatsioon lõpeb. Kriis ilmnes eelkõige põllumajanduses, mis oli maailmaturuga kõige enam seotud. 1928. a. lõpuks paiskub kriis ka teistele rahvamajandusharudele.

Pöögelmann analüüsib ülalmainitud kriisi põhjusi ja näitab, et see oli ülemaailmne majanduskriis, mis arenes kapitalismi üldkriisi olukorras ja kapitalismi sisemiste vastuolude tõttu pidi haarama ka kodanliku Eesti majandust. Põllumajanduses mõllas kriis

¹⁷ «Klassivõitlus» nr. 119/122, 1930, lk. 97—110.

¹⁸ «Klassivõitlus» nr. 159, 1933, lk. 2—10.

¹⁹ Г. Пеэгельманн, Экономический кризис в Эстонии, Партиздат, М. Л. 1932.

eriti tugevasti. Maailmaturul langesid põllumajandussaaduste hinnad katastroofiliselt ja see määras laostumisele sajad ja tuhanded kaubatootjate majapidamised ka Eestis.

1930. a. alates muutus talude oksjonil müümine epideemiliseks nähtuseks. 1927.—1931. a. müüdi sundkorras üle 1000 talu. 1931.—1932. a. süvenes kriis põllumajanduses veelgi. Eesti või ja peekoni hinnad väliseturul aina langesid. Näiteks kui 1929. a. maksis kilo eksportvõid keskmiselt 2,87 krooni, 1930. a. 2,24 krooni, siis 1931. a. detsembris oli see hind 1,45 krooni, mis jaanuaris langes veelgi 30 senti võrra, s. o. 1,15 kroonini. Peekoni hind Londoni turul langes ajavahemikul augustist 1931 kuni veebruarini 1932. a. umbes 50%, lihahinnad 23%.

Tööstust haaras kriis 1930. a. Rida ettevõtteid suleti Tallinnas, Tartus, Narvas. Töötute arv suurenes kiiresti. Ametlikel andmetel, mida tuleb võtta kriitikaga, vähenes 1. sept. 1929 — 1. sept. 1931 suurtööstusettevõtete arv 46 võrra ja tööliste arv neis 4000 võrra. Jalatsitööstuses koondus tööliste arv poole võrra. Paljud suurettevõtted (Kreenholmi Manufaktuur) töötasid tunduva alakoor-musega.

Kriis hõlmas ka kaubandust ja transporti. Kriisiaastail koondus märgatavalt kodanliku Eesti väliskaubanduslik käive. Kriisist olid hõlmatud ka krediidi- ja finantssüsteem.

Üksikasjaliselt käsitleb Pöögelmann tööliklassi olukorda kriisi ajal. Kriisiperioodil tugevnes tööliklassi ekspluateerimine veelgi. Tarbeesemete hinnad tõusid. Korteriseaduse annulleerimise järel tõusis korteriüür. 1931. a. jätkus pealetung palgale. Palk vähenes esialgu 10—25%, seejärel korduvate alandamiste tõttu 35%, suur hulk töölisi vallandati. Raske oli põllutööliste olukord.

Kriisist väljapääsu nägi kodanlus pealetungi süvendamises töötajatele. Riigikassa tulude vähenemist kaeti aktsiisimaksu tõstmisega tubakale 30%, suhkru tolli tõsteti 7,5 senti kilolt, riigiteenistujate palka alandati 2—20%. Aktiviseerus fašistlik liikumine. Ainult fašistlike meetoditega saadi töölisliikumist maha suruda.

Pöögelmann näitab, et Eesti tööliklassile on kriisist väljapääsu teeks revolutsiooniline tee.

1936. a. ilmus Pöögelmanni sulest ulatuslikum uurimus «Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eestis», milles autor tõestab, et eesti kodanlus väljus kriisist töörahva arvel, kelle kanda jäid peamised kriisiraskused. Kriisijärgne elavnemine saavutati linna ja maa töötajate ekspluateerimise tugevdamise teel. Loomulikult oli sellele vastureaktsiooniks töörahva majandusliku ja poliitilise vastupanu aktiviseerumine. Kodanlus, kehtestanud Eestis fašistliku diktatuuri, surus halastamatult maha tööliste katsed saavutada oma majandusliku olukorra parandamist, palkade tõstmist ja tööpäeva lühendamist. Märgitud raamatus paljastab Pöögelmann ühtlasi fašistliku demagoogia, nagu oleks fašistlik diktatuur likvideerinud tööpuuduse, saavutanud tööliste reaalpalga tõusu jne. Kriisi-

järgne elavnemine ei likvideerinud Eestis tööpuudust. Kuigi töötute reservarmee ajutiselt vähenes, oli Eestis 1934. a. suhteliselt väikese tööliste üldarvu juures ometi küllaltki palju töötuid — 40 tuhat inimest, arvestamata pooltöötuid. Elavnemise faasis suurenesid küll kapitalistide kasumid, kuid tõusva tööintensiivsuse tõttu tööliste reaalpalk tegelikult langes.

Fašistlik diktatuur rõhus Eesti töörahvast nii majanduslikult kui ka poliitiliselt. Kuid ka neil fašistliku diktatuuri süngeil aastail ei kaotanud Pöögelmann usku eesti töörahva võidusse. «Vaba Eesti rahvaste vabas liidus» — nii nägi ta Eesti tulevikku.

* *
* *

Marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis 1905.—1907. a. revolutsiooni ja sellele järgnenud reaktsiooni perioodil oli Pöögelmann üheks silmapaistvamaks kujuk. Tema teostes on antud marksistlik vastus sel perioodil päevakorras seisnud majandusprobleemidele. 1905.—1907. a. revolutsiooni põhiküsimuses — agraarküsimuses — näitas Pöögelmann töötavale talurahvale marksistlikud teoreetilised alused selle lahendamiseks. Kapitalistliku eksploateerimise olemuse esiletoomisega Marxi lisaväärtuse teooria alusel aitas Pöögelmann kaasa eesti tööliklassi revolutsioonilise võitluse eesmärkide ja perspektiivide teaduslikule põhjendamisele. Tema majandusteaduslikud tööd olid suure tähtsusega eesti linna- ja maatöötajate poliitilisel, revolutsioonilisel kasvatamisel. Samaaegselt oli Pöögelmanni tegevus suunatud eesti natsionalistliku kodanluse reeturliku tegevuse ja eesti rahva klassihuvide ühtsuse propaganda paljastamisele, eesti menševike ja föderalistide paljastamisele, kes tegelikult takistasid eesti töörahva revolutsioonilist liikumist.

H. Pöögelmanni selle perioodi majanduslike vaadete objektiivsel hindamisel ei tohi aga mööduda nendest eespool esitatud eksi-vaadetest ja vigadest, mis esinesid tema tegevuses. Pöögelmanni teos «Majandusteaduse õpetus» iseloomustab tema marksistlike majanduslike vaadete kujunemise protsessi, näitab tema järkjärgulist jõudmist marksismi järjekindlatele positsioonidele.

Pöögelmanni tööd, milles anti Eesti kapitalistliku majanduse kriitika kodanliku diktatuuri perioodil, olid marksistliku majandusliku mõtte ajaloos Eestis suure tähtsusega. Pöögelmann kõrvaldab loori, millega eesti kodanlikud majandusteadlased ja kodanlik propaganda püüdsid varjata töötajate eksploateerimise süvenemist Eestis, Eesti majanduse ränka sõltuvust välismaisest kapitalist, süvenevaid vastuolusid majanduses. Nendes teostes näeme Pöögelmanni järjekindla marksistliku majandusteadlasena.

ОБ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ ГАНСА ПЕЭГЕЛЬМАННА

А. Кээрна

Резюме

В статье дается характеристика экономических взглядов одного из виднейших революционных деятелей и руководителей Коммунистической партии Эстонии Г. Пеэгельманна (1875—1938).

Пеэгельманн был одним из виднейших пропагандистов марксизма в Эстонии, в особенности марксистской экономической теории, начиная с 1905 года. В статье показан процесс перехода Пеэгельманна на позиции марксистской политической экономии в период перед революцией и во время революции 1905—1907 годов. Подвергнуты анализу ранние экономические работы Пеэгельманна: «Экономическое учение», «Экономические письма крестьянам» и др. В период революции 1905—1907 гг. Пеэгельманн провел огромную работу по распространению марксистского экономического учения среди трудящихся Эстонии.

Пеэгельманн, являясь с 1911 по 1917 год ответственным редактором газеты эстонских рабочих в США «Уус ильм», показывает в серии статей «Американский рай» на конкретных фактах обострение внутренних экономических противоречий американского империализма. В ряде статей дается марксистский анализ капиталистических аграрных отношений в США. Значительное место в работах Пеэгельманна в этот период занимает марксистский анализ положения рабочего класса США, его экономическая и политическая борьба против усиления капиталистической эксплуатации.

В статье кратко освещается также эволюция экономических взглядов Пеэгельманна в условиях Октябрьской революции в Эстонии и в период Эстонской Трудовой Коммуны.

После того как эстонской буржуазии удалось при помощи иностранных империалистов установить в Эстонии свою диктатуру, Пеэгельманн продолжает революционную и теоретическую деятельность. В Ленинграде издаются работы Пеэгельманна (в

периодической печати и отдельными изданиями). Большинство экономических работ он посвящает марксистскому анализу экономики буржуазной Эстонии. Одной из наиболее значительных работ является «Экономический кризис в Эстонии», в которой показывается зависимость экономики буржуазной Эстонии от иностранного капитала, губительное действие экономического кризиса на производительные силы и материальное положение трудящихся Эстонии. В этих работах Пеэгельманн выступает как последовательный марксист-ленинец.